

גדרי מלאכת הוצאה/הרב בני אלון זצ"ל מייסד הישיבה (תקציר שיעור ראשון)

מבוא

הרחבנו בקונטרס האחרון שב- 'טוב-רואי' שבת עמ' 169-163 בהבנת שיטתו של הרב במקור הפטור של "שינוי" בשבת. לשיטתו, כשם שאכילה שלא כדרכה אינה אכילה, והנאה שלא כדרכה אינה הנאה, כך מלאכה שלא כדרכה אינה מלאכה. ואם המלאכה אינה מלאכה, אין זה משנה לדין שבת או לכל דין אחר בו אני מחויב על "מלאכה" זו.

הואיל ואין מקור הפטור של שינוי שלא כדרכה מדין "מלאכת מחשבת", אין הוא מיוחד לשבת (ע"ש שלא כך אצל ערוה"ש ובמה שראינו בשיטת הגר"א).

ממנהג העולם אנו לומדים אם המלאכה כדרכה או שלא, ולא מצורת עשייתה במשכן. כך הסברנו את שיטת התוספות¹ המחלקים בין שבת לשיביעית: "אבל גבי שביעית אין לאסור... דשאני גבי שבת שמלאכת מחשבת אסרה התורה" ואילו בדף ד ע"ב ד"ה 'מפני' כתבו בהדיא ששינוי מתיר בשיביעית: "ורבן סברי כיון דע"י שינוי עביד ליה, לאו מלאכה היא ומותר, דלא שמיה חרישה".

כלומר: אם אדם יחפור כדרכו בשיביעית אבל תהא זו מלאכה שאינה צריכה לגופה כי לעפר יתכוון ולא לבור, יהא חייב בשיביעית מדין חרישה, ואילו בשבת יהא פטור כי במשכן חפרו לצורך בור ולא לצורך עפר². אבל אם הוא יחרוש בשינוי יהא פטור בשבת ובשיביעית שכן חרישה שלא כדרכה אינה "חרישה".

לפי מהלך זה ניסינו ללמוד את הסוגיות שבדף עג: מהי הגדרת כל מלאכה מרשימת המלאכות ומהי הגדרת המלאכה בשבת, מתי הפטור הוא מצד המלאכה שאינה מלאכה כדרכה ומתי הפטור מצד מהות ומטרת המלאכה השונה מזו שהייתה במשכן.

ננסה להוכיח כעת כי גם "מלאכת הוצאה" המורכבת ו"הגרועה" תובן לפי הרב לפי אותם עקרונות לימוד.

מקור איסור הוצאה

אם בכל המלאכות שראינו עד כה נטלנו את הגדרת מהות המלאכה ומטרתה מן המשכן ואת הגדרת "דורך המלאכה" מן העולם, הרי ב"הוצאה" אנו נכנסים לבעיה מורכבת ומסובכת.

המשכן אמנם מהווה גם כאן מקור להגדרת מטרת המלאכה³ ולכן פטר ר"ש את המוציא את המת מרשות לרשות שכן "הוצאת המת אין צריך למת, ובמשכן היו צריכים לחפצים שהוציאו". אין אנו שוברים את העיקרון שנלמד מן ההיקש של "משכן-שבת" האומר: "אין חייבים אלא על מלאכה שכיוצא בה היתה במשכן"⁴.

אבל לא המשכן בלבד מהווה את מקור החיוב במלאכת הוצאה בשבת "ואע"ג שהייתה במשכן כדאמר (לעיל מט): הם הורידו קרשים מהעגלה וכו', מכל מקום אי לא דכתיב לא הוה מחייבי עלה, לפי שהמלאכה גרועה היא"⁵. כלומר הואיל ומלאכת הוצאה "מלאכה גרועה" היא, מקור חיובה בשבת הוא כפול: פסוקים מפורשים והמשכן.

האם ריבוי הפסוקים בענין הוצאה הוא רק ריבוי כמותי המעיד על גריעות המלאכה או שכל פסוק מהווה מקור לדבר מסוים? מהם מקור ההשאה במלאכה זו, מה נלמד מן הפסוקים ומה מן המשכן?

מלאכה גרועה

מהו הקריטריון להגדרת מלאכה כ"מלאכה גמורה" או כ"מלאכה גרועה"?

¹ מועד קטן יג, ד"ה 'נטייה'.

² צד ע"א, תוד"ה ר"ש פוטר'.

³ שם.

⁴ מט ע"ב ועיין היטב בדף ב ע"א סוף תוד"ה "פשוט".

⁵ צו ע"ב, תוד"ה 'הוצאה'.

עיון בכל המלאכות יראה לנו שיש בכולן יצירתיות מוגדרת. אמנם אין האדם בורא יש מאין, אך יש מי שהוא יוצר ואילו הוצאה אין בה שינוי יצירתי בחפץ, אלא טלטול ממקום למקום: "דהוי מלאכה גרועה דמעיקרא חפץ והשתא חפץ"⁶. "דהיא מלאכה גרועה שאילו פינה מזווית לזווית משא גדול - פטור והוציא קצת מרשות לרשות - חייב. משא"כ בשאר כל המלאכות שאינן אסורות אלא מצד עצמן באיזה רשות שתעשה. והיינו נמי דלא גמרינן לה ממשכן כדגמרינן כלהו שאר מלאכות"⁷, ובלשון התוס' אצלנו: "משום דהוצאה מלאכה גרועה היא, דמה לי מוציא מרה"י לרה"ר מה לי מוציא מרה"י לרה"י".

לפי גרסת הירושלמי, הר"ח והתוס' בדף צו. וכמובן ברמב"ם פ"ב ה"ח: "ההוצאה מרשות לרשות מלאכה מאבות המלאכה היא. ואע"פ שדבר זה עם כל גופי תורה מפי משה מסיני נאמר, הרי הוא אומר בתורה "איש ואישה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקודש, ויכלא העם מהביא", הא למדת שההבאה מלאכה קורא אותה".

כלומר, אע"פ שביום חול עמד משה וציווה לחדול ממלאכת ההבאה, הלימוד הוא שעצם ההוצאה נקראת מלאכה. לפי הבנה זאת, נמצאנו למדים כי עצם הצורך בגילוי מקראי שההוצאה היא מלאכה, מלמד שכל שאר המלאכות היצירתיות הן מה שנאמר בתורה, כל מלאכת עבודה לא תעשו". כך שמעצם גילוי הפסוק, שההוצאה הבלתי יצירתית נקראת מלאכה, למדנו שקריטריון "מלאכת עבודה" הוא היצירתיות שבמלאכה.

הגדרת המלאכה

אי היצירתיות שבמלאכת הוצאה, אינה רק חסרון בהגדרה העקרונית של היותה "מלאכה". היא אף מקשה על היכולת להגדיר מתי מתחילה המלאכה ומתי מסתיימת. אין כאן שני חוטים שיוצרים תחילת בגד וצריך לקבוע את שיעורה המינימאלי של התפירה היצירתית או את שיעורו המינימאלי של התבשיל שבושל וכן הלאה. מהי מלאכת הוצאה שלמה, מתי היא מתחילה ומתי היא מסתיימת, הרי מעיקרא חפץ והשתא חפץ? מהי הגדרה של מלאכה זו והאם הגדרה אחת היא ל"הוצאה" בשבת ולכל מלאכת "הוצאה" אחרת. האם גם במלאכה זו נראה את החלוקה העקרונית שראינו בשאר המלאכות?

"לא תוציא מן הבית"

במניין מצוות ל"ת של הרמב"ן מצווה קכ"ג: "לא תוציא מן הבית מן הבשר החוצה", אזהרה למוציא בשר פסח חוצה מן הבית, ואף בתוך הבית חוצה מן החבורה.

בעיון ראשון לכאורה שונה מהות איסור הוצאה דשבת מאיסור הוצאה של פסח מן החבורה. מהות איסור שבת הנלמד מן המשכן היא הוצאת החפץ מרשות זו על מנת שיהא ברשות אחרת (ולכן פטר ר"ש המוציא את המת), ואילו כאן האיסור הוא בעצם הוצאת בשר הפסח החוצה. אך הגמרא בפסחים משווה בין ההלכות וז"ל: "א"ר אמי המוציא בשר פסח מחבורה לחבורה אינו חייב עד שיניח, הוצאה כתיב ביה, כשבת, מה שבת דעבר עקירה והנחה אף ה"נ, עד דעבד עקירה והנחה".

כלומר: אמנם קיימת גם מלאכת הוצאה בתורה שאינה הוצאה של שבת אך את הלכות ושיעורי המלאכה, מתי היא מתחילה ומתי היא מסתיימת לומדים מהוצאה דשבת. מניין יודעים אנו זאת בהוצאה דשבת?

עקירה והנחה

רש"י שם⁸ אומר: "דעבד ליה עקירה והנחה, כשבת, דבעינן עקירה והנחה, עד שיניח, לא נגמרה מלאכתו. וגבי שבת וכל חיובי חטאת כתוב: "בעשותה" בעושה את כולה ולא בעושה מקצתה...".

בדף צג.גישנן שלוש שיטות תנאים איך ללמוד פסוק זה "ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ בעשותה". הדבר היחיד שאינו נתון במחלוקת שם, הוא שלימוד מיוחד מלמדת אותנו התורה ל"זה עוקר וזה מניח" כלומר: למרות שפסוק כללי זה העוסק בכל החטאות ומלמד אותנו בדרך הריבוי המיוחדת עקרונות כללים לכל חיובי חטאות

⁶ אור זרוע סימן פב.

⁷ רמב"ן דף ב.

⁸ פסחים ד"ה "דעבד ליה".

כמו: שניים שעשאוה בבת אחת כגון שניים שהיו אחזים בקולמוס וכותבין או שניים שהיו אחזין במזלג ולוגזין - הרי הם פטורים, בהתאם לדעות התנאים שם, הדין אם מדובר כשאינם יכולים לעשות מלאכה זו לבד, ואם אחד יכול ואינו יכול וכו'.

אבל לימוד מיוחד נלמד שם דווקא למלאכת הוצאה: "זה עוקר וזה מניח פטורים". שואל תוס' מדוע לכל מלאכה אחרת אינני צריך לימוד מיוחד ללמדני שאם זה עשה חצי שיעור ובא חברו והשלים המלאכה אין הם חייבים, כגון: זה כתב אות אחת ובא חברו וכתב אות שנייה, מובן מאליו שאינם חייבים, ודווקא בהוצאה צריך אני פסוק מיוחד ללמדני שזה עקר וזה הניח פטור. וכ"כ:10 "מדמצריכין קרא לפטור משמע שזה עוקר וזה מניח היה במשכן".

כלומר, במשכן אכן הוציאו מרשות לרשות בעבודת צוות, כעבודת הלויים בהושטה מרה"י לרה"י דרך רה"ר, שחייבת להיות עבודת צוות.

אבל "מלאכת הוצאה" מלאכה גרועה היא, ואינה נלמדת רק מהמשכן, ובא פסוק מפורש ללמדנו ש"זה עוקר וזה מניח" אינם חייבים למרות שבמשכן כך הייתה עבודת הלויים, שנאמר "בעשותה", יחיד ועשאה חייב שניים ועשאה פטורין. (ועי' שם בתוס' מה מקור הלימוד ומאיזו מילה בדיוק, בהשוואה לסוגיא בדף צג). פסוק זה מגדיר את גדר וייחוד "הוצאה דשבת"; מעקירה ועד הנחה - זוהי מלאכה אחת שצריכה להיעשות ע"י איש אחד.

ללא גילוי מקראי זה הייתי אומר שהוצאה רגילה היא עצם ההעברה מרשות לרשות גם אם לא הניח ברשות השנייה, כמו שהבנתי לגבי הוצאת בשר פסח אלמלא הייתי משווה ההלכות ל"הוצאה דשבת".

וכך מסביר זאת התוס'11: "הוא אמינא דאהכנסה והוצאה הוא דקפייד רחמנא וליחייב אפילו בלי הנחה". נמצינו למדים ש"הוצאה דשבת" מלאכה גרועה היא, ופסוק מגלה לי גדרה שהוא מעקירה ועד הנחה, ואילו הגדרת הוצאה עצמה היא עצם ההעברה מרשות לרשות. אמנם ראינו במסכת פסחים כי אין נפ"מ להלכה הואיל ולומדים הוצאה דפסח מהוצאה דשבת, אך למרות זאת לשיטת הרב אין אבחנה זו רק אבחנה של הלכה ולא למעשה, כי אם להלכה ולמעשה.

וז"ל: "העקירה וההנחה לגבי הוצאה, נחשבים לתנאים מכשירים, וגוף המלאכה היא עצמות ההוצאה מרשות לרשות, ונפקא מינה דמוציא כלאחר ידו שפטור, והוא דווקא כשגוף הוצאה נעשית כלאחר ידו, אבל אם רק העקירה וההנחה נעשית כלאחר ידו, אם ההוצאה נעשית כדרכה, חייב משום מלאכה גמורה, ויש סימוכין לזה בירושלמי בעניין הוצאה וכדין מושיט"12.

כלומר יש נפקא מינה למעשה: אם אדם יעקור ויניח בשינוי ואת עצם ההעברה מרשות לרשות יעביר כדרכה, אין הוא פטור מטעם מלאכה שלא כדרכה, ואזיל הרב לשיטתו.

שינוי מדרך המלאכה אינו עניין שבתי אלא כללי. הוא איננו נלמד ממלאכת מחשבת, אלא מדרך העולם באופן כללי. אם כך, השינוי חייב להיות במלאכה עצמה שהיא ההעברה מרשות לרשות, ולא בעקירה והנחה שהם תנאיה המיוחדים של "הוצאה דשבת".

⁹ ד"ה 'חד למעוטי'.

¹⁰ דף ג ע"א ד"ה 'בעשותה'.

¹¹ דף צג ד"ה 'חד'.

¹² טוב רואי עמ' 2.

לסיכום

מלאכה גמורה לומדים מן המשכן בלבד את הגדרתה לענייני שבת.
מלאכת הוצאה נלמדת מן המשכן ומפסוקים מיוחדים.

את "דרך המלאכה" - בהוצאה ובשאר המלאכות האסורות בשבת - ואת הפטור מדין שינוי מצד זה ששינוי מדרך המלאכה, אין אנו למדים מהגדרת המלאכה המצומצמת דווקא בשבת, ולכן לא המשכן ולא הפסוקים הם המקור ללימוד מהו דרך המלאכה ומהו השינוי הפוטר. אלא מהגדרת המלאכה במובנה המקיף והרלוונטי אף שלא בשבת, משם אנו למדים מהי דרך המלאכה הנהוגה בעולם, ולכן שינוי בעקירה והנחה בלבד שהם תנאים מיוחדים להוצאה בשבת (ולכל הנלמד ממנה הלכתית) איננו מהווה שינוי בעצם המלאכה שהיא ההעברה מרשות לרשות.

ניתן גם לומר שפתיחת המסכת בציוור ה-לכאורה לא עקרוני של שתיים שהן ארבע לענייני שתיים שהן ארבע לבעה"ב איננה פתיחה מקורית.

בירור עניין "העושה את כולה ולא העושה את מקצתה" מגדיר לנו את מיוחדות מלאכת "הוצאה דשבת" וממילא מבחין בין זו ל"מלאכת הוצאה" בכלל, ופותח לנו פתח הכנה למלאכה גרועה ומיוחדת זו.